

VERSLAG MIDWINTER ROOFVOGELTELLING 2013

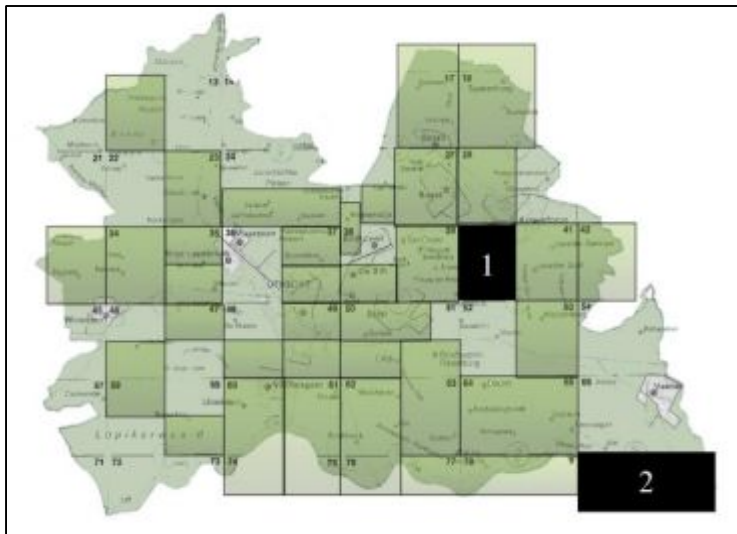
Frank Sidler

In 2010 heeft de Vogelwacht Utrecht de midwintertelling van roofvogels in haar werkgebied - de provincie Utrecht - opnieuw leven ingeblazen. In februari 2013 heeft de vierde jaarlijkse telling plaats gevonden. Verslagen van de voorgaande jaren werden gepubliceerd in 2010 (*de Kruisbek* jaargang 53 nr. 4, september 2010), 2011 (*de Kruisbek* jaargang 54 nr. 4, augustus 2011) en in 2012 (*de Kruisbek* jaargang 55 nr. 4, september 2012).

Gebieden, afstanden, tellingen en tijden

Voor het vaststellen van het gebied waarin hun route moest worden uitgezet, werd door de waarnemers gebruikt gemaakt van kaarten uit de Grote Provincie Atlas Utrecht. Tijdens de jongste Midwinter Roofvogeltelling werd door meer dan zestig waarnemers, in de periode van 9 tot en met 17 februari 2013, circa 800 kilometer per fiets, auto of te voet afgelegd. In alle gebieden werd een PTT-telling gedaan. In gebieden waar de waarnemers tijdens het uitzetten van hun route vaststelden dat ook een Lijn-telling (LTT) wenselijk was, hebben zij die ook dit jaar uitgevoerd.

De kortste route bleef 6 kilometer, de langste bedraagt nog altijd 45 kilometers. Slechts dertien procent van de waarnemersgroepen ging na het middaguur op pad. Niemand vertrok vóór negen uur. Bijna vijftig procent ging tussen negen en tien uur op pad. De route die het meeste tijd in beslag nam, was die van de eenzame fietser. Hij had acht uur en acht minuten nodig.

Figuur 1 De telgebieden op de provinciekaart in 2013.

Helaas werd één gebied - ten zuidwesten van Amersfoort (bekend als kaart 40), zie blok 1 op figuur 1 - dit jaar niet geteld. Op de vliegbasis Soesterberg waren een zestal telpunten door diverse werkzaamheden op het terrein niet bereikbaar. In één gebied moest de telling halverwege worden gestaakt in verband met slechtzicht. Zoals in het verslag over 2012 al is aangekondigd, werd in de zuid-oosthoek van de provincie het blok 2, bekend als kaart 80 en 81, dit jaar ook geteld.

Waarnemingen in cijfers

Evenals vorig jaar werden ook nu geluiden gehoord over kleinere aantallen waarnemingen. Daarmee werd de verwachting gewekt dat het totaal aantal vogels lager zou zijn. De cijfers laten zien dat dit niet het geval is. Tijdens de PTT-telling werden 567 waarnemingen geregistreerd en bij de Lijn-telling 110. Een totaal van 677 exemplaren. In tabel 1 zijn de aantallen van de PTT-telling en de Lijntelling en het totaal aantal waarnemingen per soort weergegeven.

	PTT 2013	LTT 2013	2013
Blauwe kiekendief	0	0	0
Buizerd	481	89	570
Havik	10	7	17
Ruigpootbuizerd	2	0	2
Smelleken	2	0	2
Sperwer	18	4	22
Slechtvalk	6	3	9
Torenvalk	48	7	55
Totaal			677

Tabel 1 Waarnemingen 2013 tijdens de PTT- en Lijntelling en het totaal aantal per soort.

In 2013 werd het hoogste totaal aantal waarnemingen tot nu toe gedaan. Daarbij moet nog worden aangetekend dat het uitvallen van twee gedeeltelijke routes en één complete route (deze laatste met in 2012 11 buizerds en 3 sperwers) hierop nog negatief van invloed kan zijn geweest. Anderzijds leverde de eerder genoemde uitbreiding in de zuidoosthoek een positieve bijdrage van 8 vogels - alle buizerds - op.

	Jan 2010	Feb 2010	2011	2012	2013	+/- t.o.v. Gemiddelde van 2010-2012
Blauwe kiekendief	27	17	3	0	0	-12
Buizerd	477	478	545	540	570	+60
Havik	7	13	13	15	17	+5
Ruigpootbuizerd	3	2	0	1	2	0
Smelleken	3	0	0	0	2	+1
Sperwer	22	23	12	31	22	0
Slechtvalk	2	6	2	6	9	+5
Torenvalk	94	89	56	81	55	-25
Totaal	635	628	631	674	677	

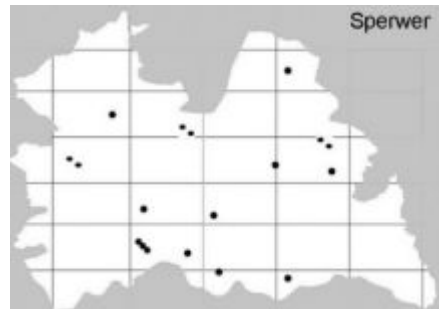
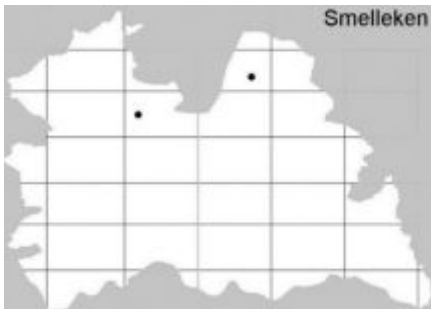
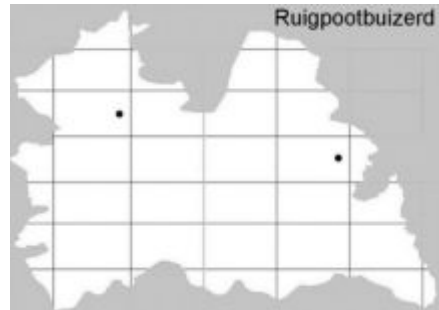
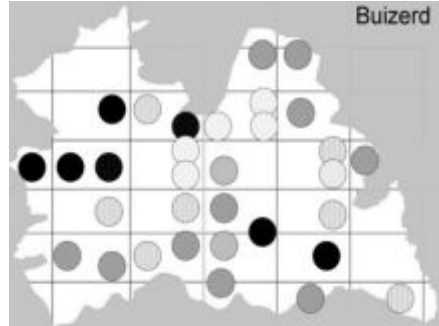
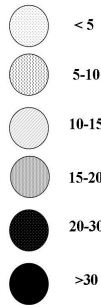
Tabel 2 Aantal waarnemingen binnen de PTT-tellingen per soort over de jaren 2010-2013 en het verschil in aantallen van 2013 t.o.v. het gemiddelde van de periode 2010-2012.

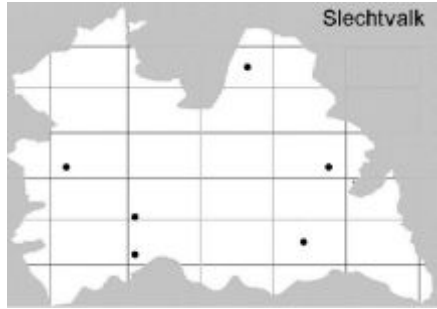
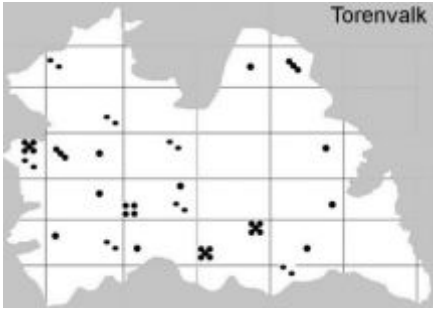
Tabel 2 laat zien dat de aantallen ruigpootbuizerds en sperwers in het jaar 2013 niet afwijken van het gemiddelde aantal waargenomen exemplaren in de voorafgaande tellingen. Het smelleken is alleen in januari 2010 en dit jaar waargenomen. Een vergelijking lijkt hier niet verantwoord. Er is een stijging van circa 30% bij de havik en van meer dan 100% bij de slechtvalk. De buizerd wijkt, met zestig exemplaren in de plus, met iets meer dan 10% in positieve zin af. De blauwe kiekendief is dit jaar opnieuw niet waargenomen. De torenvalken vallen op met slechts 55 exemplaren tegenover een gemiddelde van 80. Dat is een afname met circa 31%.

Verspreiding over de provincie

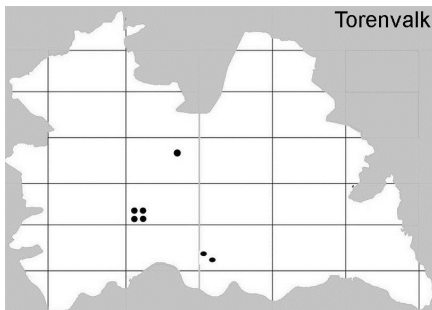
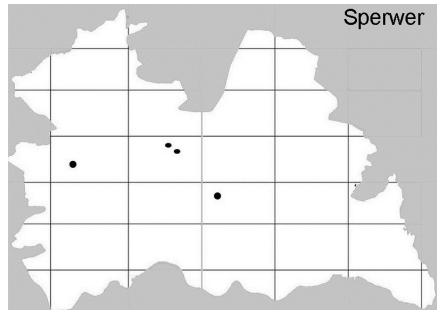
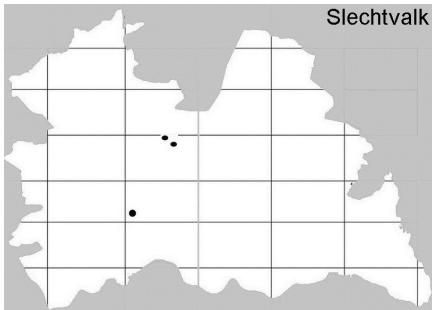
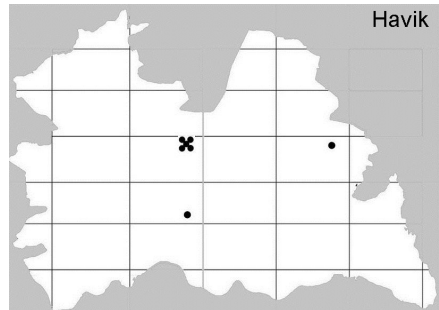
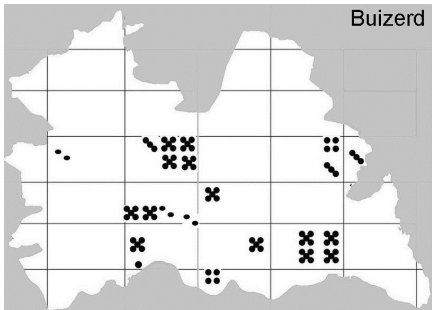
In de diagrammen zijn de aantallen per soort en telling weergegeven.

Puntdiagrammen PTT

Puntdiagrammen LTT

Waar kijken we naar?

Zijn het standvogels, trekvogels of wellicht deeltrekkers? Wat zegt de literatuur hierover? En is er uit onze waarnemingen al iets af te leiden?

De *buizerd* wordt veelvuldig, vaak rustend op een paaltje, aangetroffen in (half-) open landschap. De 570 waarnemingen tijdens onze telling bevestigen dat. De Nederlandse broedvogels vertonen gemiddeld een dispersie van 55 kilometer van de ringplaats. Alleen onder extreme omstandigheden zullen ze wegtrekken. Bijlsma stelt vast dat van de in ons land geringe broedvogels, de terugmeldingen voornamelijk uit aangrenzende gebieden in Duitsland en noordelijker tot en met Zuid-Zweden komen. In het najaar trekken broedvogels uit noordelijke streken in een smalle baan in zuid tot zuidwestelijke richting om te overwinteren in de Benelux. We zien dus zowel stand- als trekvogels.

Voor de *havik* geldt dat deze zich - onafhankelijk van de leeftijd - zelden verder dan een kleine twintig kilometer van de ringplaats vestigt. Vrouwtjes vestigen zich op een grotere afstand dan mannetjes. Deze sexe-afhankelijke dispersie zien we ook terug bij de *sperwer*. De *havik* is standvogel.

De *sperwer* kent een dispersie van enkele tientallen kilometer. Een deel van de jongen trekt naar Noord-Frankrijk en valt daarmee in de categorie deeltrekker. De in Scandinavië geboren jongen trekken 's winters zuidwaarts. Vrouwtjes trekken vaak 2 tot 4 keer verder dan de mannetjes.

Mannetjes van de *slechtvalk* blijven in de buurt bij hun nest en zijn dus als standvogel aan te merken. Voor vrouwtjes en jongen geldt dat zij als deeltrekkers naar zuidelijkere gebieden gaan. Onder barre winterse omstandigheden willen mannetjes *slechtvalk* uit noordelijke streken wel eens bij ons komen overwinteren en zij voegen zich dan bij onze standvogels.

De *ruigpootbuizerd* staat bekend als trekvogel die vanaf eind augustus zijn broedgebied in Scandinavië verlaat en op weg gaat naar Midden- en Oost-Europa. Steeds vaker wordt de vogel in Nederland overwinterend waargenomen. Het aantal waarnemingen zegt daarmee nog niets over het aantal in ons land verblijvende vogels. Uit de literatuur blijkt dat plaatsgetrouwheid van individuele exemplaren aan een bepaald overwinteringsgebied meerdere malen is vastgesteld. Of zoiets ook in Nederland en specifiek in onze provincie het geval is, kan misschien aan de hand van komende midwintertellingen en nader onderzoek worden vastgesteld. Voor dit laatste is volgens de deskundigen naast een forse tijdsinvestering, veel kennis en kunde van de waarnemer vereist om individuele vogels te herkennen. Verenkled en gedrag worden daarbij als voornaamste aanwijzingen genoemd. Het gebruik van - op afstand afleesbare - kleurringen kan daar vanzelfsprekend bij helpen.

Het *smelleken* behoort in het West-Palearctische gebied, met uitzondering van gedeelten van de populaties in Ierland, op Faröer, IJsland en de Britse Eilanden

waar het standvogels zijn, tot de trekvogels. Vanuit Fennoscandiavië trekken ze naar de landen rond de Middellandse Zee om daar te overwinteren. Uit de literatuur blijkt dat ze in ons land het meest in het oosten en na hevige sneeuwval worden waargenomen. Volgens Génsbøl bestaat de winterpopulatie uit 1000-2000 exemplaren.

Blauwe kiekendief - Hans van Zummeren

In 2013 werden geen *blauwe kiekendieven* waargenomen. Vast staat dat er sprake is van een afnemende Nederlandse broedpopulatie. Onze vogels staan bekend als deeltrekker ook al komen ze niet veel verder dan NoordFrankrijk.

Waar De Boer in 2009 nog melding maakt van 19 broedparen waarvan twee buiten de Waddeneilanden, zegt Bijlsma drie jaar later: *"De blauwe kiekendief stevent - althans op de Wadden - af op een verdwijning. In 2011 resteerden er nog 8 op Texel, 1 op Vlieland, 3 op Terschelling, 0 op Ameland (voor het derde jaar op rij) en 2 op Schiermonnikoog. Een dalende lijn die er behoorlijk onverbiddelijk uitziet. Dat er op het vasteland van Groningen vijf broedpogingen in landbouwgewassen werden geconstateerd, waarvan twee succesvol (2 en 4 jongen uitvliegend; mededeling Ben Koks), moeten we dan maar aangrijpen als een blijde boodschap die misschien - heel misschien - kan leiden tot enig herstel"*.

De vogels uit Noord- en Noord-oost Europa trekken van augustus tot en met de hele maand november naar Zuid-Scandiavië, Midden-, West- of Zuid-Europa en in mindere mate ook naar het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Ze trekken over een breed front, hetgeen bevestigd wordt doordat van het totaal aantal vogels maar een beperkt aantal wordt gezien bij Falsterbo, Stignæs, de Bosporus en Gibraltar. Tijdens de voorjaarstrek bereiken de eerste vogels, tussen eind februari

en eind april al weer hun broedgebieden in het noorden. Over de trek van deze populatie zegt Scharringa: *"Vooral de vrouwtjes en mogelijk jonge mannetjes van noordelijke en oostelijke populaties trekken in de winter naar meer zuidelijke en zuidwestelijke gebieden. In Nederland overwinteren tot 100 blauwe kiekendieven..... Het aantal overwinteraars in Nederland is afhankelijk van de strengheid van de winter in noordelijker en oostelijker gebieden, met in strenge winters meer volwassen mannetjes."*

De populaties van Zuid-Frankrijk en Spanje bestaan louter uit standvogels. Het uitblijven van waarnemingen van de blauwe kiekendief in 2012 en 2013 en het kleine aantal van 3 exemplaren in 2011 staat in contrast met de twee tellingen in 2010 met respectievelijk 27 ex. in januari en 17 ex. in februari. Is de aanwijzing van Scharringa op de situatie van 2010 van toepassing? Of zijn er andere mogelijke verklaringen voor deze hoge aantallen gedurende de twee tellingen in 2010? Reden genoeg voor een inmiddels opgestart vervolgonderzoek.

De *torenvalk* laat in de telling van 2013 een terugval zien met circa 31% ten opzichte van het gemiddelde van de voorgaande vier tellingen. Is dat zo verontwaardigend als het lijkt of is er een geruuststellende verklaring voor te vinden? Bekend is dat Nederlandse torenvalken standvogels zijn. Dispersie voltrekt zich weliswaar in alle richtingen, maar vrijwel altijd binnen een afstand van 150 kilometer. Navraag bij Sovon leerde dat onze waarneming, van kleinere aantallen torenvalken in 2013, aansluit bij het voorlopige (juli 2013) landelijke beeld. Is er sprake van een slechte reproductie in 2012? Is het de lage temperatuur die de vogels naar het zuiden en westen - België, Frankrijk, Engeland - heeft verdreven? En zo ja, is voor die gebieden een toename bekend?

Heeft het te maken met de muizenstand in 2012-2013? Specifiek de aan- of afwezigheid van de voor de torenvalk belangrijke veldmuis is van betekenis. Zo ja, was het in overeenstemming met de verwachting aan de hand van de langjarige muizenzyclus? Hoe was het, bij mogelijk gebrek aan veldmuis, gesteld met het voorkomen van kleine vogels, amfibieën, aardmuis, rosse woelmuis, dwergmuis, insecten, reptielen en ongewervelde dieren, die als tweede keus op het menu staan? Speelt de vorming van ijs- en of sneeuwdek en daarmee de toegankelijkheid tot de prooi een rol?

Onwaarschijnlijk is het, dat het toenemend aantal haviken en sperwers in één jaar zoveel jonge torenvalken prederen, dat de afname van de torenvalk daaruit verklaard kan worden. Ook onwaarschijnlijk is dat de landschappelijke veranderingen zo'n grote rol hebben gespeeld. Een veelheid aan vragen die een uitdaging vormen voor nader onderzoek.

Samenvatting

Buizerd, havik, sperwer, slechtvalk en torenvalk worden in ruime mate waargenomen. Ruigpootbuizerd werd tot nu toe, met uitzondering van 2011, jaarlijks enkele malen gezien. Het smelleken werd slechts drie respectievelijk twee maal gezien tijdens twee van de vijf tellingen. De blauwe kiekendief kende slechts in de beide tellingen van 2010 grote(re) aantallen.

We zien naast stand- en trekvogels ook deeltrekkers tijdens de Midwintertelling.

Onze waarnemingen lijken in de literatuur bestaande opvattingen te bevestigen. Het is te vroeg om conclusies te trekken of trends te ontdekken. De gegevens die worden verzameld voor de nieuwe Vogelatlas, het onderzoek naar mogelijke oorzaken voor het voorkomen van de blauwe kiekendief in 2010, het verzamelen van aanvullende gegevens rond de terugval van de torenvalk en een nieuwe Midwinter Roofvogeltelling in 2014 leveren ongetwijfeld nieuw materiaal. Daarmee kunnen we onze kennis vergroten en de visie ten aanzien van bescherming van vogels en hun leefomgeving getalsmatig steeds beter onderbouwen.

Torenvalk - Hans van Zummeren

Dank

Zonder de inzet van ieder uit de grote groep van waarnemers was het niet mogelijk geweest om de gegevens en de aanvullende informatie te krijgen. Zonder de hulp van Frits Franssen die op de van hem bekende nauwgezette wijze de rekenkamer verzorgde en het scorebord op de website bijhield, was het niet gelukt alle data te verwerken. Iedereen bedankt.

Het zou fantastisch zijn als de hele groep de komende winter weer van de partij is. De telling staat ingepland voor de periode van zaterdag 8 tot en met zondag 16 februari 2014.

Literatuurlijst

- Boele, A. Handleiding Punt Transect Tellingen project - herziene uitgave 1998 t.b.v. nieuwe waarnemers. CBS & SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen, 1998.
- Boer, Peter de. Nestverstoring bij blauwe kiekendieven *Circus cyaneus*. De Takkeling, 18 (2), 2010.
- Bijlsma, Rob G., Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem, 1993.
- Bijlsma, Rob. Mijn Roofvogels. Atlas Contact, Amsterdam, 2012.
- Bijlsma, Rob. Onze Roofvogels. Werkgroep Roofvogels Nederland, 1999.
- Bijlsma, Rob G. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2011. De Takkeling 20 (1) 2012, 10-36.
- Bijlsma Rob G. Voedsel van Nederlandse Torenvalken *Falco tinnunculus* in de afgelopen eeuw. De Takkeling 20 (3), 2012, 255-271.
- Bijlsma, R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, Avifauna van Nederland / 2 Algemene en schaarse vogels van Nederland. GMB uitgeverij/KNNV uitgeverij, Haarlem/Utrecht, 2001.
- Danko Š. Determination of the sex and the age of The Rough-legged Buzzard (*Buteo lagopus*) and some information concerning migrating and winter populations in East Slovakia, 1988.
- Dijkse, Adriaan, Lieuwe Dijkse en Andri Binsbergen. De Rode lijst van Texelse broedvogels. De Skor, 32 (3), 2013, 22-36.
- Génsbøl, B. en B. Bertel. Roofvogels van Nederland. KNNV, 2007.
- Génsbøl, B. Veldgids roofvogels, KNNV, 2005.
- Hayman, P. en R. Hune. Alle vogels van Europa. Tirion, Baarn 2008.
- Hoogenstein, L. en G. Meesters. Handboek Vogels van Nederland, KNNV 2009.
- Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut. www.knmi.nl.
- Mebis, Theodor en Daniel Schmidt. Roofvogels van Europa, Noord-Afrika en Voor-Azië. Vogelbescherming Nederland, Zeist 2006.
- Scharringa, Kees (C.J.G.), Wim Ruitenbeek en Piet J. Zomerdijk. Atlas van de Noord-Hollandse broedvogels, 2010.
- Grote Provincie Atlas Utrecht. Wolters-Noordhoff, Groningen 1989.